

De democratie denken

Pierre Rosanvallon

De democratie denken

Werk in uitvoering

Vertaling: Ineke van der Burg en Walter van der Star

Uitgeverij Vantilt

© 2019 de auteurs en Uitgeverij Vantilt, Nijmegen

ISBN 978 94 6004 430 4

Ontwerp omslag en binnenwerk: Mijke Wondergem, Baarn

Eindredactie: Pol van de Wiel en Cyril Lansink

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever heeft ernaar gestreefd de auteursrechten van de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Zij die menen nog zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich tot de uitgever wenden.

Inhoud

Voorwoord 7

IDO DE HAAN

Democratie als werk in uitvoering 9

Pierre Rosanvallon over democratie, representatie en gelijkheid

PIERRE ROSANVALLON

1 Pleidooi voor een conceptuele geschiedenis van het politieke 43

Inaugurale rede aan het Collège de France, 28 maart 2002

2 Wantrouwen en democratie 71

Inleiding tot *La contre-démocratie*

3 De decentrerings van democratieën 91

Inleiding tot *La légitimité démocratique*

4 De crisis van de gelijkheid 111

Inleiding tot *La société des égaux*

5 Van de ene democratie naar de andere 123

Inleiding tot *Le bon gouvernement*

6 Het populisme denken 145

7 De democratie complexer maken om haar te verwezenlijken 159

Rede bij de toekenning van de Spinozalens 2012

8 Hervorm de democratie voor het algemeen belang 179

FRANK MEESTER

‘Ik ben een ambachtsman, een producent van intellectuele gereedschappen waarmee je de problemen van de maatschappij beter kunt begrijpen’ 197

Een gesprek met Pierre Rosanvallon over zijn carrière, zijn leven, zijn werk en zijn leermeesters

Noten 207

Publicaties van en over Pierre Rosanvallon 223

Verantwoording 227

Over de auteurs 229

Voorwoord

In *De democratie denken* zijn bijdragen verzameld van en over Pierre Rosanvallon, Frans activist, historicus en politiek denker, die met zijn werk een cruciale bijdrage levert aan de geschiedenis, de theorie en de praktijk van de democratie. Rosanvallon, geboren in 1948, is lid van het Collège de France, hoogleraar aan de École des Hautes Études en Sciences Sociales en onder andere oprichter van de serie *La république des idées* en de website *La vie des idées*, waarmee hij een belangrijke rol speelt in het Franse politieke debat. Sinds het begin van de jaren zeventig is hij actief als auteur, redacteur, wetenschappelijk onderzoeker en publiek intellectueel op het kruispunt van politieke filosofie, geschiedschrijving en sociale wetenschappen.

In eerste instantie maakte hij naam als activistisch socioloog van ‘la deuxième gauche’, met boeken over nieuwe vormen van zelfbestuur en de verzorgingsstaat. Vanaf het midden van de jaren tachtig publiceerde hij een reeks historiserende studies over de Franse politiek. Vervolgens richtte hij zich op de geschiedenis van de Franse democratie. Daarbij legde hij voortdurend de nadruk op de conceptuele veranderingen in het denken over democratisch burgerschap, die naast de politiek-institutionele ontwikkelingen bijdroegen aan de veranderingen in de democratie. In zijn recentste publicaties, die in deze bundel centraal staan, gaat hij in op ontwikkelingen die in heel Europa te ontwaren zijn: de erosie van het politieke vertrouwen, de afnemende legitimiteit van democratische instellingen, de tanende zeggingskracht van het ideaal van gelijkheid, en het democratisch tekort van de uitvoerende macht. Daarmee levert Rosanvallon een belangrijke bijdrage aan het debat over de democratie.

Tegenover de Cassandra's die alom een verarming van de democratische cultuur ontwaren, toont Rosanvallon de veerkracht en dynamiek van democratische instellingen en weet hij ogenschijnlijk negatieve ontwikkelingen – zoals de opkomst van antipolitieke sentimenten en de verplaatsing van menings- en besluitvorming naar niet-electorale organen – positief te duiden als de ontwikkeling van nieuwe vormen van democratie met een stevige basis in de geschiedenis van democratische instellingen. Bovendien is hij *unverfroren* anachronistisch en weet hij historische voorbeelden en antecedenten in te zetten voor een genuanceerd en gematigd, maar tegelijk glashelder en geëngageerd betoog over de stand van de hedendaagse democratie. Met de publicatie van deze bijdragen wordt Rosanvallons essentiële bijdrage aan de discussie over de democratie toegankelijk voor een Nederlandstalig lezerspubliek.

Democratie als werk in uitvoering

Pierre Rosanvallon over democratie,
representatie en gelijkheid

IDO DE HAAN

In zijn inaugurele rede voor het Collège de France, het pantheon van grote denkers in Frankrijk, stelde Pierre Rosanvallon dat democratie niet zozeer een geschiedenis *heeft*, maar een geschiedenis *is*. Democratie heeft geen essentie die gedurende een lange voorgeschiedenis steeds verder verwerkelijkt wordt, tot zij haar ware aard heeft gekregen in het meerpartijenstelsel, regelmatige verkiezingen en het parlementaire debat van de huidige vertegenwoordigende democratie. Als democratie een essentie heeft, dan is zij gelegen in de opeenvolgende vormen die democratie in de loop van de tijd heeft aangenomen, in de experimenten en probeersels waarmee samenlevingen naar een democratische ordening hebben gezocht, in de geschiedenis opgevat als ‘het *actieve laboratorium* van ons heden en niet slechts de belichting van zijn achtergrond’.¹

Die historische stellingname typeert Rosanvallon als politiek denker. Hij onderscheidt zich van veel van de analytisch ingestelde denkers over politiek en samenleving die, in de voetsporen van John Rawls en Jürgen Habermas, de principes van een democratische samenleving los van tijd en plaats proberen vast te leggen. Voor dergelijke denkers is de geschiedenis hoogstens een aanloopfase, een optocht van voorlopers op weg naar het heden, maar daarmee tegelijk een omweg naar beginselen die via abstracte reflectie veel directer toegankelijk zijn. Voor Rosanvallon is geschiedenis geen omweg, maar de kern van de manier waarop samenlevingen zich organiseren, de kern ook van wat onder democratie verstaan moet worden. Democratie is nooit af, maar permanent werk in uitvoering.

Zo’n benadering kan tot misverstanden leiden. Een ervan is dat Rosanvallon ‘slechts’ een historicus is, en nog onbeduidender, een geschiedschrijver van Frankrijk, die tegelijkertijd

de aanmatigende veronderstelling zou hanteren dat de Franse geschiedenis samenvalt met de geschiedenis van de beschaving als zodanig. Inderdaad, het grootste deel van zijn werk betreft de geschiedenis van de Franse politiek vanaf 1789. En ja, hij stelt tegelijk dat op basis daarvan inzicht in de aard van de democratie gevonden kan worden. Het valt ook niet te ontkennen dat Rosanvallon daarmee aansluit bij een dominante trek van het Franse politieke en ethische denken, om de Franse geschiedenis, in het bijzonder de Franse Revolutie, een universele betekenis toe te kennen. Tegelijk neemt Rosanvallon juist afstand van die veronderstelling. In zijn inaugurele rede geeft hij expliciet aan wie hij als zijn intellectuele bondgenoten opvat: zijn leermeesters Claude Lefort en François Furet, en zijn illustere voorgangers in het Collège de France André Siegfried, Raymond Aron, Michel Foucault en Maurice Agulhon. In het lijstje ontbreken nog Cornelius Castoriadis, Marcel Gauchet en Bernard Manin. Het betreft hier allemaal denkers die vanuit een wantrouwen tegen het universalisme dat zo kenmerkend was voor de Franse Verlichting hun filosofische inzichten ontwikkelden langs de weg van het historisch en empirisch onderzoek. Vrijheid, gelijkheid, autonomie en al die andere beginselen die aan democratie ten grondslag zouden liggen, zien zij als het resultaat van door en door historische praktijken – gebonden aan tijd en plaats, voortdurend in verbouwing, nooit voltooid.

Zo bezien kan democratie alleen bestudeerd worden in de historische context van specifieke politieke gemeenschappen, en voor Rosanvallon is dat in de eerste plaats de Franse samenleving. Dat uitgangspunt geeft het werk van Rosanvallon ook een praktische betekenis. Dat blijkt uit een laatste en tamelijk obscure figuur aan wie Rosanvallon in zijn rede eer betuigt: Paul Vignaux, mediëvist, maar bovenal grondlegger van het naoorlogse democratische syndicalisme in Frankrijk. Net zoals de bovengenoemde denkers Rosanvallons intellectuele habitus hebben bepaald, zo is de erfenis van Vignaux kenmerkend voor zijn politieke temperament. Het gaat dan om het solidarisme of democratisch syndicalisme, de specifiek Franse politieke ideologie die voortkwam uit de mengeling van een gesecculariseerd-katholieke sociale leer, een niet-marxistisch

socialisme en een idee van democratisch zelfbestuur dat uitstijgt boven de liberale democratie als optelsom van vrije verkiezingen en de rechtsstaat. Zij vormen de achtergrond van Rosanvallons gematigd-republikeinse en socialistische gedachtegoed, waarin democratie in de eerste plaats begrepen moet worden als permanente reorganisatie van het sociale leven. Met de historische inslag, het gematigde politieke temperament en de nadruk op het voorlopige karakter van iedere politieke ordening zijn belangrijke elementen gegeven van Rosanvallons politieke denken.

Het politieke leven

Pierre Rosanvallon werd in 1948 geboren in Blois en ging na zijn middelbare school economie studeren aan de *École des Hautes Études Commerciales*. In geen enkel jaar van zijn opleiding lukte het hem de verplichte vakken af te ronden, omdat studentenstakingen het onderwijs steeds weer platlegden, maar ook omdat hij al snel doorhad dat voor hem geen toekomst in het bedrijfsleven was weggelegd en hij derhalve met een minimum aan inspanning het verplichte programma volgde – om ondertussen eindeloos veel te lezen. Rosanvallon deed actief mee aan het studentenactivisme rond 1968, als lid van de *Union des grandes écoles* en de *basiscomités* die op de universiteiten gevormd werden, maar koos al snel een ander pad dan zijn medestudenten. Dat was deels ingegeven door inhoudelijke redenen: Rosanvallon was al vroeg sceptisch over het revolutionaire enthousiasme van de marxisten, trotskisten en maoïsten die in 1968 de toon aangaven. Minstens zo belangrijk was een stage aan de lopende band van de Renault-fabrieken op het *Île Seguin* bij Parijs, waar hij erachter kwam dat de wereld van de studenten met wie hij naar de films van Godard keek volkomen losstond van de realiteit van de arbeidersklasse. Waar anderen slechts in theorie de samenwerking tussen studenten en arbeiders bepleitten, maakte Rosanvallon al vroeg de overstap van het academische leven naar de vakbeweging, via de jongerenafdeling van de *Confédération Française Démocratique du Travail (CFDT)*, de *Jeunesse Étudiante Chrétienne*. De naam van de laatste club maakt eens te meer duidelijk dat Rosanvallon vanuit een andere hoek het radica-

lisme omarmde dan de meeste andere *soixante-huitards*, die eerder Marx dan Jezus als inspiratiebron hadden.²

De CFDT kwam voort uit het christelijk radicalisme dat zich al vlak na de Eerste Wereldoorlog had georganiseerd in Confédération Française des Travailleurs Chrétiens (CFTC). Het ging hier om een organisatie in de marge van de Franse arbeidersbeweging: het christelijke karakter botste met het seculiere republicanisme van de Franse arbeiders, terwijl het corporatisme van de CFTC – het behartigen van de werknemersbelangen door samenwerking te zoeken met werkgevers – haaks stond op het beginsel van de klassenstrijd dat de Franse arbeidersbeweging omarmde. Na de Tweede Wereldoorlog bepleitten Vignaux en zijn geestverwanten rond het blad *Réconstruction* met groeiend succes dat de CFTC zich van haar confessionele karakter moest ontdoen. Op het moment dat Rosanvallon actief werd in de CFDT ging dat net door een tweede veranderingsfase. In 1964 was de secularisering van de CFTC afgerond met de omzetting van de naam in CFDT en het inruilen van een christelijke identiteit voor democratische waarden. Tegelijk werd het leerstuk van de klassensamenwerking vervangen door een strijdbaarder perspectief, waarvan de ideologische kern gevormd werd door het beginsel van arbeiderszelfbestuur. De CFDT verruilde derhalve ook het strikte vakbondskarakter voor een politieke oriëntatie, die vorm kreeg door aansluiting te zoeken bij de verschillende gedaantes van de Parti Socialiste van Michel Rocard en François Mitterrand. Dit was al met al een zeer succesvolle operatie. Niet alleen groeide de CFDT uit tot de grootste vakbond na de Confédération Générale du Travail, maar onder de noemer van ‘la deuxième gauche’ zorgde de CFDT ook voor een vernieuwing van de linkse beweging die bijdroeg aan Mitterrands zege in de presidentsverkiezingen van 1981.³

Rosanvallon speelde een belangrijke rol in deze linkse vernieuwingsbeweging. In 1969 werd hij aangesteld als economisch adviseur van de CFDT. Vanaf 1971 trad hij op als redacteur van de boekenreeks uitgegeven door Éditions du Cerf, *Objectifs*, en vanaf 1973 leidde hij het periodiek van de vakbond, *CFDT-Aujourd'hui* – het begin van een lange reeks redacteurschappen van tijdschriften, boekenreeksen en websites, waartoe hij ook veelal zelf het initiatief nam. In die hoedanig-